

aanranders. Verder komt in dit deel ook de invloed van de vrouwenbeweging op de verbreding van het takenpakket aan bod. Opvallend daarin is dat Schoon meent dat de vrouwenbeweging naast een positieve invloed, door het onder de aandacht brengen van de achterstandspositie van vrouwen, ook een negatieve invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de organisatie, doordat de hulpverlening aan mannen een onderontwikkeld terrein is gebleven. Deel twee van het boek sluit af met de groeiende aandacht van de Rutgersstichting voor preventie als gevolg van de opkomst van aids en de publiciteit rond seksueel geweld.

In het laatste deel beschrijft Schoon hoe de Rutgersstichting begin jaren negentig een drastische koerswijziging moet doorvoeren. De stichting wordt in deze periode getroffen door bezuinigingsmaatregelen, doordat in 1992 de subsidies worden stopgezet. De organisatie moet afslanken en ook het aantal taken wordt ingekrompen. De nadruk komt te liggen op seksuele voorlichting en preventie, en de verzelfstandigde stichting ontwikkelt een klant- en marktgerichte werkwijze. Dit derde deel wordt afgesloten met een epiloog waarin de schrijfster de geschiedenis van de Rutgersstichting in grote lijnen samenvat. Een lijst van geïnterviewden en een overzicht van bureaus van de Rutgersstichting zijn als bijlagen opgenomen.

Schoon schetst in haar boek een beeld van een organisatie die zich bezighoudt met de snel veranderende seksuele moraal in Nederland. Het veranderingsproces in de hulpverleningspraktijk wordt tevens in beeld gebracht door middel van illustraties van affiches en voorlichtingsmateriaal uit de periode 1969-1994. Het is jammer dat de illustraties willekeurig over het boek lijken te zijn verdeeld en dat Schoon zich tot voorlichtingsmateriaal beperkt, waardoor de lezer zich maar moeilijk een beeld kan vormen van de stichting en haar medewerkers. Een ander minpunt is dat de auteur zich niet altijd evenveel moeite getroost om het verhaal in een historisch kader te plaatsen. Als het al gebeurt, is dit meestal zo oppervlakkig dat de lezer toch wel enige kennis moet hebben van de geschiedenis van de seksualiteit in Nederland om het verhaal goed te kunnen volgen. Door het ontbreken van een uitgewerkt historisch kader blijft de plaats van de Rutgersstichting binnen de seksuele ontwikkeling in de Nederlandse samenleving een onderbelicht punt. Desondanks is *In de schaduw van de lust* een vlot geschreven en goed verzorgd boek, dat een gedegen beeld schetst van de ontwikkeling van de hulpverlening van de Rutgersstichting in de afgelopen 25 jaar.

Milo van der Burgt

Ph. Everts, H. B. M. de Lange, R. A. Wessels, ed., *25 Jaar Nederlands onderzoek naar oorlog en vrede* (Themanummer *Transaktie*, XXV (1996) iv; Leiden: Instituut voor internationale studiën, Rijksuniversiteit Leiden, 1996, 461-706 blz.).

In dit dubbele jubileumnummer van wat vroeger wel het 'polemologenblad' werd genoemd, wordt op ambitieuze wijze voor een aantal deelgebieden nagegaan of er in de afgelopen 25 jaar in het Nederlandse taalgebied vergeleken met het buitenland wetenschappelijke vooruitgang is geboekt. Terecht wordt daarbij in verscheidene bijdragen op de pioniersrol van B. V. A. Röling gewezen, die in 1962 in Groningen het Polemologisch Instituut heeft opgericht en een sterk stempel op de ontwikkeling van dit vakgebied in Nederland heeft gedrukt. De eerste bijdrage in dit bijzondere nummer van *Transaktie* is van Jaap de Wilde, die naast een systematische index op de inhoud van *Transaktie* die afzonderlijk kan worden besteld, een overzicht geeft van de publicaties op het gebied van de internationale betrekkingen. Hij komt tot de conclusie dat de debatten over realisme, idealisme, paradigma's en post-structuralisme van perifere betekenis zijn voor dit vakgebied. Verder geeft hij aan dat veel van de vredes-

wetenschap is opgegaan in de traditionele IB-leer. Wel kan de historische benadering van de Engelse school hier nieuw perspectief bieden. In zijn terugblik over bewapening en ontwapening herinnert Herman de Lange aan de grote aandacht, ook in *Transaktie*, voor afschrikking, kruisraketten en kernwapens in de jaren 1977-1988. Het nagenoeg ontbreken van belangrijke bijdragen aan de internationale discussie over bewapeningsconversie wordt door hem betreurd.

De diversiteit aan opvattingen in de debatten over strategieën wordt door J. G. Siccamo belicht. Op de NAVO-strategie werd gereageerd met een uitgebreide reeks van kritische geschriften op het gebied van geweldloos verzet, sociale verdediging, defensieve defensie en andere alternatieven. Veel hiervan weerspiegelde de internationale discussie en was door binnenlandse factoren beïnvloed. Het volkenrechtelijk onderzoek op het gebied van oorlog en vrede wordt geëvalueerd door Ige F. Dekker en Nico J. Schrijver. Zij concluderen dat de Nederlandse hand- en leerboeken nauwelijks door polemologisch onderzoek zijn beïnvloed. Traditioneel is er al veel aandacht voor de rol van internationale organisaties. Wel is er een toenemende belangstelling voor regionale conflicten. Ook zijn er de laatste jaren meer volkenrechtelijke bijdragen in *Transaktie* verschenen.

Duco Hellema geeft een overzicht van het onderzoek over de Nederlandse buitenlandse politiek. Hij constateert dat er bij historici en politicologen een toenemende belangstelling bestaat voor dit onderzoeksgebied. Het richt zich echter te veel op deelstudies en waagt zich te weinig aan fundamenteel onderzoek en overzichten.

In de volgende bijdrage van Philip Everts over de binnenlandse invloeden op de buitenlandse politiek is een van de conclusies dat de vredesbeweging het onderzoek naar de vorming van buitenlands beleid bijzonder heeft gestimuleerd. Over de binnenlandse componenten van dit proces, de invloed van elitegroepen, politieke partijen en de publieke opinie is de afgelopen 25 jaar heel wat empirisch materiaal verzameld, maar het heeft nog onvoldoende tot meer theoretisch inzicht geleid. Het onderzoek naar de relatie tussen ontwikkeling en conflict wordt behandeld door Luc van de Goor. Dit gebied was in Nederland lange tijd nauwelijks een thema. Daarom concentreert zich deze bijdrage op de stand van internationale theorievorming en op de verklaringen op regionaal en lokaal niveau. In dit verband wordt voor een integratie van universele theorieën en lokale variabelen gepleit.

Het onderzoek naar politiek geweld en terrorisme wordt belicht door F. J. Buijs. Hij stelt dat dit onderzoek te veel afhankelijk is van de actualiteit. Wel is over een aantal *cases* heel wat empirisch materiaal verzameld, maar het theoretisch inzicht is te beperkt gebleven. Dat geldt bijvoorbeeld voor de ontwikkeling van politiek geweld en geweldplegers en de vraag waarom politiek geweld een golfbeweging doormaakt. In de laatste bijdrage gaat P. R. Baehr in op de stand van het onderzoek op het gebied van de mensenrechten. Hij beperkt zich daarbij tot de relevantie voor de internationaal-politieke betrekkingen. Het recht op zelfbeschikking, het belang voor vrede en veiligheid, de problematiek van internationale interventies en de relatie met het humanitair oorlogsrecht komen hier aan de orde.

Het jubileumnummer van *Transaktie* is met zijn vele subthema's en bijbehorende literatuur ook voor historici een bijzonder instructieve uitgave. Er wordt een goed beeld gegeven van de veelheid aan onderwerpen van polemologisch en met de problematiek van oorlog en vrede verband houdend onderzoek. Daarbij blijkt duidelijk dat in de afgelopen 25 jaar de deelgebieden een breder veld zijn gaan bestrijken dan de overkoepelende discipline van de polemologie.

R. ter Beek, *Manoevreren. Herinneringen aan Plein 4* (Amsterdam: Balans, 1996, 271 blz., f39,50, ISBN 90 5018 342 5).

In de Nederlandse politieke cultuur is het ongebruikelijk dat bewindslieden kort na hun aftreden hun herinneringen voor een breed publiek toegankelijk maken. Voor het beleidsterrein defensie zijn de venijnige *Dagboeken van Bram Stemerding* uit 1986 lange tijd de uitzondering op de regel geweest. Deze publicatie heeft de PvdA-politicus geen populariteitsprijs bezorgd. Integendeel, hoe zuur de druiven waren, bleek najaar 1989. Niet hij, erkend fractiespecialist in de 'Mjzerwinkel' van Defensie, maar de aimabele Relus ter Beek, die Buitenlandse Zaken beter kende dan Defensie en die over geen enkele leidinggevende of managementervaring beschikte, werd door Wim Kok uitverkoren tot minister. De ongezouten aanval toen van Stemerding op zijn partijgenoten heeft Ter Beek in zijn pas verschenen *Manoevreren* van het predikaat 'karaktermoord' voorzien. Een hard oordeel uit de pen van iemand die — zo blijkt uit deze memoires — liever de degen dan de botte bijl hanteert.

Ter Beek biedt eerst en vooral een boeiende en goed geschreven kijk in de keuken van de krijgsmacht. Zijn functioneren als lid van de ministerraad en de contacten met politieke geestverwanten komen slechts ter sprake wanneer er een duidelijke relatie met de ministeriële portefeuille bestaat. Deze aferking valt weliswaar te billijken, maar blijft jammer. Het ministerschap van Ter Beek, dat van 7 november 1989 tot 22 augustus 1994 duurde, kan immers nu al als trendbreuk in de Nederlandse (militaire) geschiedenis worden gekenschetst. Daarom was meer aandacht voor het eigen functioneren in de formele én informele politieke arena bepaald niet misplaatst geweest. Ter Beek is nauwelijks aangetreden of de Berlijnse muur valt en het einde van de Koude Oorlog wordt bezegeld. Voorde Nederlandse krijgsmacht waren de gevolgen immens. Ter Beek en zijn naaste adviseurs — van wie in ieder geval de bevelhebbers ook nog eens belangenbehartigers van het eigen krijgsmachtdeel waren — moesten een nieuwe koers uitstippelen. Waar de minister als een van de eersten het fundamentele karakter van de wijzigingen in de internationale verhoudingen onderkende, hadden veel adviseurs aanvankelijk hun twijfels. Met de bevelhebber van de Koninklijke Landmacht, luitenant-generaal Rien Wilmink, voorop, hadden zij meer vertrouwen in het veiligheidspolitieke oordeel van de geroutineerde *hard-liner* Hans van den Broek. Werd Ter Beek mede door eigen onervarenheid gedwongen regelmatig over de rechterschouder te kijken richting Buitenlandse Zaken, ook zijn eigen partij liet hem niet met rust. De PvdA-fractie was — zo luidt zijn terechte klacht — meer geïnteresseerd in de hoogte van het 'vredesdividend' dan in de inhoudelijke discussie over de grondslagen van de krijgsmacht.

Het boek bestaat uit negen hoofdstukken. De meeste bladzijden handelen over de rigoureuze verkleining en herstructurering van de krijgsmacht die tijdens Ter Beeks bewind zijn beslag kreeg. De hoofdstukken 1 tot en met 3 laten zien hoe Ter Beek met veel zoeken en tasten uiteindelijk consensus weet te bereiken op twee prangende dossiers: de deelname van de krijgsmacht aan de Golfoorlog én de grondslagen voor de krijgsmacht voor de toekomst. Kernbegrippen bij de laatste, moeizame operatie waarbij vooral de Koninklijke Landmacht op de pijnbank lag, waren: afslanking, herstructurering tot flexibel inzetbare eenheden met de nieuwe luchtmobiele brigade als speerpunt en het tegengaan van renationalisering binnen de NAVO door de vorming van multi-nationale eenheden.

De eerste hoofdstukken laten de worsteling zien van een door de wol geverfd kamerlid dat als minister de eigen wetmatigheden van ambtelijke processen moet zien te doorgronden én onder de knie te krijgen. Dat laatste lukt Ter Beek geleidelijk aan, al betaalt hij daarvoor een prijs: gedwongen rust, opgelegd door de bedrijfsarts. Na de defensienota van 1991 zien we Ter Beek met meer zelfvertrouwen opereren. Met veel humor beschrijft hij hoe een nieuwe relatie met